

СХИЛЬНІСТЬ ДО РИЗИКУ ЯК ОСОБИСТІСНА ОСОБЛИВІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ (РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ)

Наталія Мужанова

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри авіаційної психології

Національний авіаційний університет

03058, Україна, м. Київ, проспект Любомира Гузара, 1

nataliia.muzhanova@npp.nau.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0072-6816>

<https://www.researchgate.net/profile/Natalia-Muzanova>

Анотація

Мета. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми взаємозв'язку схильності до ризику та релігійних переконань військовослужбовців. Емпірично перевірити наявність індивідуальних відмінностей у показниках міри схильності особистості до ризику залежно від її релігійних поглядів та схарактеризувати особливості прояву схильності до ризику військовослужбовців на ґрунті релігійності. *Методи дослідження:* теоретичні (теоретико-методологічний та порівняльний аналіз); емпіричні (шкала особистісної схильності до ризику «RSK», «Мотивація до успіху» та «Мотивації уникання невдач» Т. Елерс, опитувальник суїцидального ризику); методи математичної статистики (t-критерій Ст'юдента і U-критерій Манна Уїтні та критерій Пірсона). *Результати.* Встановлено, що між військовослужбовців «атеїстів», «християн» і «язичників» найбільш схильними до ризикової поведінки є «атеїсти», найменш схильними – «язичники». Подібна тенденція спостерігається і щодо мотивації уникання невдач. Поряд з цим, було виявлено наступне: військовослужбовці «язичники» є найбільш вмотивованими до досягнення поставленої мети й водночас, у порівнянні з їх колегами «християнами» і «атеїстами», мають найменш виражену міру суїцидальних поведінкових проявів; аналогічне порівняння показників поміж релігійних військовослужбовців засвідчило наявність нижчого рівня мотивації успіху саме у «християн», ніж у «язичників», але щодо мотивації уникання невдач або схильності до ризикованої поведінки ситуація протилежна; проте, рівень мотиваційної спрямованості на досягнення успіху вищий у військових-християн, ніж у військових-атеїстів. *Висновки.* Схильність до ризику військовослужбовців є їх індивідуальною відмінністю та залежить від релігійних переконань. Приналежність до релігійної течії, а саме характер релігійних переконань сприяє прийняттю більш поміркованих рішень. Таким чином релігія виступає у якості додаткового елементу зовнішнього контролю, що і сприяє критичному перегляду своїх дій й відповідно збільшує шанси військових вижити у критичних ситуаціях на полі бою.

Ключові слова: ризик, схильність до ризику, суїцид, релігійний аспект, військовослужбовці.

Вступ

Життя сучасних українців сповнене стрету, страхів, тривоги, ризиків. Початок повномасштабного вторгнення змінив наше ставлення до безпеки. Проте в суспільстві є окрема категорія людей, які свідомо наповнили своє життя ризиковими подіями та небезпеками. Наше дослідження презентує результати вивчення схильності до ризику військовослужбовців збройних сил України, які вже майже десять років боронять кордони і цивільне населення держави.

Поняття «ризик» є складним, багатоаспектним та інтегративним. Огляд наукових джерел з психології, економіки та підприємницької діяльності дозволили виокремити декілька, на наш погляд, найбільш влучних дефініцій.

У психологічному словнику «ризик» розглядається, як ситуативна характеристика діяльності, що полягає в невизначеності результату цієї та ймовірних несприятливих наслідків за умови потенційної невдачі (Шапар, 2009: 429).

Як узагальнену об'єктивно-суб'єктивну характеристику ситуації прийняття рішення в умовах невизначеності, ризик розглядають Диха, Лук'янова. На думку вчених, ризик окреслює для суб'єкта можливість прояву та значущість збитків, в наслідок прийняття ним того чи іншого рішення. А ризиковані форми поведінки при необхідності здійснення вибору і прийняття рішення дозволяють подолати ситуацію невизначеності, випадковості і конфліктності, наближаючи особистість до очікуваного результату (Диха, Лук'янова, 2023: 30).

Тож, спираючись на думку (Шапар, 2009) ми розуміємо поняття «ризик», як характеристику ситуації, особливістю якої є завчасно невизначений результат і висока ймовірність несприятливих наслідків. У більш вузькому сенсі – це кількісна оцінка різного роду небезпек, яка визначається як імовірнісна частота однієї події за умови настання іншої. Військова служба містить у собі низку професійних небезпек і відповідно люди, які обирають цей фах свідомо йдуть на ризики. В умовах мирного життя потенційні ризики війни людина вважає для себе прийнятними, але форс-мажорні обставини такі, як повномасштабне вторгнення багаторазово підвищують імовірність небезпек. У цих обставинах людина змушена приймати ризиковані рішення, ризикувати, не усвідомлюючи наслідків прийнятих рішень.

Аналіз сучасних наукових досліджень з вивчення психологічних станів військовослужбовців під час адаптації до діяльності в екстремальних умовах (Кравченко, 2021), психологічне дослідження особового складу ЗСУ (Кокун, Агаєв, Пішко, Лозінська, Корня, 2019), особливості формування психологічної готовності військовиків до виконання завдань (Кокун, Мороз, Пішко, Лозінська, 2021) одним з аспектів емоційно-вольового та мотиваційно-поведінкового станів особистості військового зазначали його релігійні переконання.

Проблема свободи віросповідання особистості набула актуальності ще у 2014 році. Саме цей рік був наповнений не лише буремними внутрішньополітичними подіями в державі, але й початком військових дій. Повномасштабне вторгнення агресора змусило багатьох людей без військового досвіду і належної військової чи медичної підготовки стати до лав збройних сил України. Проте, розпочавши із лав добровольців Майдану, вони служать і ефективно нищать ворога, проявляючи неабияку майстерність, мужність, професійність в оволодінні й розробці сучасних зразків військової техніки. Схильність до ризику в залежності від релігійних переконань особистості військовослужбовця мають домінантне значення в нашому дослідженні.

Смерть, як явище суперечить вітальним цінностям людини, тому виникнення психологічної кризи є закономірним. Функціонувати і діяти в такому стані складно, тому запит на психологічну підтримку й допомогу у той час надзвичайно актуалізується. Щоб забезпечити цю потребу і реалізувати конституційне право громадянина (стаття 35 та 64 Конституції України) Кабінет міністрів України затвердив положення № 677 про службу військового духовенства (капеланську службу) від 02.07.2014 року.

Дослідженням розвитку нормативно-правової бази із задоволеності релігійних потреб військових України займалися ряд науковців (Ворощук, & Новікова, 2021). Для людей з критичним типом мислення персона психолога є цілковито прийнятною для вирішення вище зазначеної проблеми, але для людини з магічним типом мислення більш результативною буде робота з представником духовенства певної релігійної течії.

Мета: здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми взаємозв'язку схильності до ризику та релігійних переконань військовослужбовців. Емпірично перевірити наявність індивідуальних відмінностей у показниках міри схильності особистості до ризику залежно від її релігійних поглядів та схарактеризувати особливості прояву схильності до ризику військовослужбовців на ґрунті релігійності. В ході дослідження вирішувались наступні **завдання:** 1) проаналізувати виявлені індивідуальні відмінності у схильності до ризику військовослужбовців з різними релігійними переконаннями; 2) встановити особливості схильності до ризику особистості у зв'язку із релігійними переконаннями.

У ході теоретико-методологічного аналізу та пілотажного дослідження нами було виокремлено найбільш поширені релігійні погляди притаманні сучасним воїнам ЗСУ, а саме: атеїстичний (відсутність віри у вищі й надприродні божественні сили); християнський (православ'я); язичницький (конфесія Рідновіри України).

Зазначимо базові морально-етичні засади вище наведених релігійних переконань військовослужбовців: 1) світогляд атеїста характеризується відсутністю віри в існування будь-яких богів та Всевишніх сил, духів чи інших надприродних істот, свободою переконань і думок, науковим скептицизмом, критикою всіх релігій та релігійних течій; 2) в основі християнської віри лежить дотримання принципів «християнської любові», всепрощення і милосердя, непротивлення злу й упокорення долі, пасивна позиція з покладання на промисел божий, ставлення до оточуючого світу нейтрально-байдуже – «Не любіть Світу, ані того, що в Світі» (Шаян, 2019) основою української рідної віри є прагнення покладатися на себе, відсутність очікувань від богів, орієнтування на односторонців, збереження надбань свого племені-роду, найвищою нагородою для себе вважають ту яку самі здобули, а людина для них є частиною довкілля.

Гіпотеза. У військовослужбовців атеїстів схильність до ризику вища, ніж у віруючих. Віросповідання знижує схильність військовослужбовця до ризику.

Методи дослідження

Дослідженням було охоплено 234 військовослужбовця ССО ЗСУ (сили спеціальних операцій, які є найсучаснішою складовою Збройних Сил України). Респонденти усі чоловіки віком від 25 до 40 років. Відмінним критерієм слугували лише релігійні вподобання або їх відсутність. Учасників дослідження було розподілено за їх релігійними переконаннями на три групи: 78 атеїстів, 78 православних християн та 78 язичників.

База дослідження: місця дозвілля військовослужбовців м. Києва, соціальна мережа Facebook група Атеїзм в Україні та Православна Церква України (ПЦУ), релігійний центр Об'єднання релігійних громад рідновірів України. Участь респондентів була цілком добровільною. Дослідження проводилось з дотриманням положень Етичного кодексу психолога України (1990).

Для оцінки особистісної готовності до ризику було використано шкалу особистісної схильності до ризику «RSK» (1964). Методика дозволяє визначити ступінь готовності до

ризик у якості інтуїтивних дій з очікуванням сприятливого завершення в умовах невизначеності.

Висока готовність до ризику супроводжується низькою мотивацією до уникання невдач (захисту) і відповідно навпаки. Тож, за нашим переконанням доцільно застосувати методики: «Мотивація до успіху» Т. Елерс (1964), яка дозволяє визначити мотивацію до досягнення цілей; «Мотивації уникання невдач» Т. Елерс (1964), що орієнтована на виявлення мотивації до уникання невдач.

Оскільки, на нашу думку наявність суїцидальних намірів є ще одним компонентом схильності до ризику, то у дослідженні ми скористалися опитувальником суїцидального ризику в модифікації Т.М. Разуваєвої. Метою цього опитувальника є діагностика загального рівня суїциду особистості, її демонстративності, афективності, неспроможності, соціального песимізму та ін.

Достовірність виявлених відмінностей у показниках досліджуваних груп військовиків визначалися за допомогою обчислення t-критерію Ст'юдента та U-критерію Манна Уїтні, в залежності від нормальності розподілу змінних. А для пошуку кореляцій між змінними – коефіцієнт кореляції Пірсона.

Емпіричне дослідження полягало в діагностиці респондентів кожної із зазначеної вище груп військовослужбовців з наступним поетапним порівняння отриманих результатів.

Результати та дискусії

Отримані показники середньо групових значень результатів респондентів за вище наведеними методиками подано у таблиця 1.

Таблиця 1

Кількісні показники середньо групових значень (X) схильності до ризику військовослужбовців

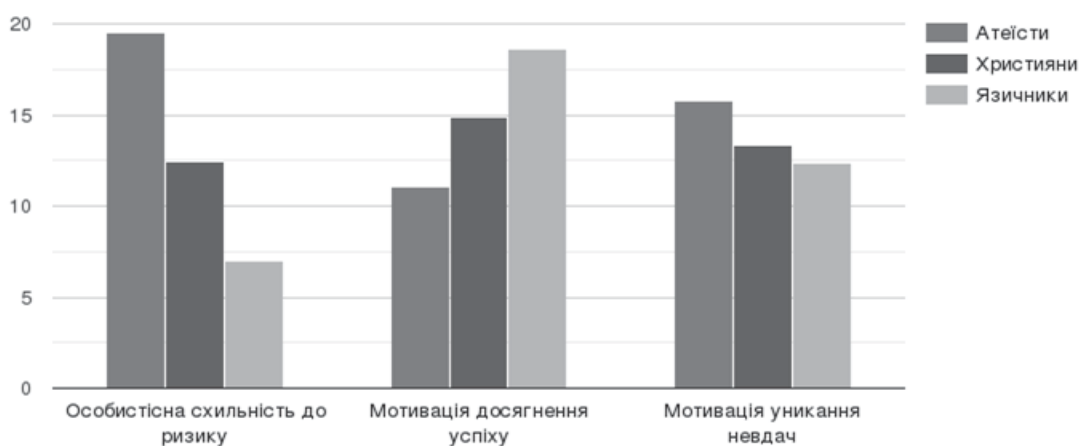
Ознаки	Атеїсти	Християни	Язичники
Особистісна схильність до ризику	19,5455	12,4103	7,0256
Мотивація досягнення успіху	11,0385	14,8718	18,6538
Мотивація уникання невдач	15,7949	13,2949	12,3974
Загальний рівень суїциду	19,551	14,090	13,564
Демонстративність	3,2615	2,5231	2,5846
Афективність	5,6692	3,5115	2,9192
Унікальність	3,2923	2,8154	2,8308
Неспроможність	5,6154	4,6154	4,3462
Соціальний песимізм	4,1923	3,2564	3,5128
Злам культурних ба'єрів	3,9808	2,0051	2,5949
Максималізм	5,6205	2,3795	1,2308
Часова перспектива	3,4821	2,7179	2,9949
Антисуїцидальний фактор	4,7590	2,9949	4,3487

Отримані статистичні дані дозволили нам сформувати узагальнюючий профіль середньостатистичного військовослужбовця-атеїста, військовослужбовця-християнина і військовослужбовця-язичника.

Військовослужбовцям, які дотримувалися атеїстичних поглядів притаманна виражена схильність до ризикованої поведінки (19,5455), низький рівень мотивації до успіху (11,0385) та середній рівень мотивації до уникання невдач (15,7949). Також у них виявлено високий загальний рівень суїцидальних нахилів (19,551), які сформувалися завдяки високим показникам «афективності» (5,6692), «максималізму» (5,6205) та «неспроможності» (5,6154). Що характеризує їх, як осіб не надто цілеспрямованих та ініціативних, проте схильних до ризикованих із-за надмірної емоційної реакції на психотравмуючу ситуацію, інфантильність ціннісних установок, афективній фіксації та помилках та негативної концепції себе, своєї некомпетентності.

Військовослужбовцям-християнам притаманна помірна схильність до ризикованої поведінки (12,4103) та середній рівень мотивації як до досягнення успіху (14,8718) так і до уникання невдач (13,2949). Загальний рівень суїцидальних нахилів – помірний (14,090). Втім, найвищі показники за ознаками суїцидального ризику спостерігалися за ознаками «неспроможність» (4,6154), «афективність» (3,5115) та «соціальний песимізм» (3,2564). Що свідчить про їх поміркованість у вчиненні ризикованих дій. Проте, у них теж спостерігається деяка невпевненість в собі, недовіра до себе, на рівні формули внутрішнього монологу – Я поганий. А також з надмірна емоційність та негативна концепція навколишнього світу.

Військовослужбовці-язичники продемонстрували низьку схильність до ризикованої поведінки (7,0256), високий рівень мотивації до досягнення успіху (18,6538) і середній рівень мотивації до уникання невдач (12,3974). У них низький загальний рівень суїцидальних нахилів (13,564) та помірно високі показники за ознаками «неспроможність» (4,3462) та «антисуїцидальний фактор» (4,3487). Тож язичники виявилися не ризиковими і цілеспрямованими військовиками, які відчувають глибоке розуміння почуття обов'язку та відповідальності за близьких.

Рис.1. Кількісні показники прояву схильності до ризику, мотивації до успіху на мотивації уникнення невдач військовослужбовців з різними релігійними переконаннями

Етап виокремлення особливостей особистісної схильності військовослужбовців з різними релігійними переконаннями розпочато з порівняння їх результатів за шкалами

«особистісна готовність до ризику», «мотивація до досягнення успіху» та «мотивація уникання невдач».

Як засвідчують виявлені достовірні значення данні таблиці 2. Найменш схильними до ризикової поведінки виявилися військові-язичники. Також саме у них виявлено найвищу мотивацію до досягнення цілей. (таблиця 2).

Таблиця 2

Достовірні відмінності схильності до ризику військовослужбовців у відповідності до їх релігійних переконань

Шкали	Рес	t-/U- кр.	Рес	t-/U- кр.	Рес	t-/U- кр.
Особистісна схильність до ризику	Ат	U-3,270 ³	Ат	U-5,899 ³	Хр	U-3, 071 ³
	Хр		Яз		Яз	
Мотивація досягнення	Ат		Ат		Хр	
	Хр	t-5,403 ³	Яз	U-8,545 ³	Яз	t 5,175 ³
Мотивація уникання	Ат	U-7,462 ³	Ат	U-9,913 ³	Хр	U 3,384 ³
	Хр		Яз		Яз	
Загал. рівень суїциду	Ат	U-6,671 ³	Ат	U-6,515 ³	Хр	
	Хр		Яз		Яз	
Демонстративність	Ат	U-4,356 ³	Ат	U-2,843 ¹	Хр	
	Хр		Яз		Яз	
Афективність	Ат	U-7,6223 ³	Ат	U-7,133 ³	Хр	U-2,151 ¹
	Хр		Яз		Яз	
Унікальність	Ат	U-3,355 ³	Ат	U-2,985 ¹	Хр	
	Хр		Яз		Яз	
Неспроможність	Ат	U-3,233 ³	Ат	U-4,518 ³	Хр	
	Хр		Яз		Яз	
Соціальний песимізм	Ат	U-4,019 ³	Ат	U-2,112 ¹	Хр	
	Хр		Яз		Яз	U-2,254 ²
Злам культур. ба'єрів	Ат	t 5,105 ³	Ат	U-3,781 ³	Хр	
	Хр		Яз		Яз	
Максималізм	Ат	U-6,824 ³	Ат	U-8,582 ³	Хр	U-3,972 ³
	Хр		Яз		Яз	
Часова перспектива	Ат	U-3,595 ³	Ат		Хр	
	Хр		Яз		Яз	
Антисуїцидальний фактор	Ат	U-5,566 ³	Ат		Хр	
	Хр		Яз		Яз	

Примітки: Рес – респонденти; Ат – військовослужбовці-атеїсти; Хр – військовослужбовці-християни; Яз – військовослужбовці-язичники; t-/U- кр. – t-критерій Стьюдента та U-критерій Манна-Уїтні. Рівні значущості ¹ – p≤0,05, ² – p≤0,02, ³ – p≤0,01.

Виявлено, що найбільш схильними до ризикової поведінки є саме військовослужбовці-атеїсти, порівняно з військовослужбовцями-християнами (U=-3,270; p≤0,01) і з військовослужбовцями-язичниками (U-5,899; p≤0,01). Найменш схильними до ризикової поведінки виявилися військовики, які сповідують язичництво (U=-3, 071; p≤0,01).

У військовослужбовців-язичників виявлено найбільшу мотивацію до досягнення успіху, порівняно з «атеїстами» ($U=-8,545$; $p\leq 0,01$) й «християнами» ($t=-5,175$; $p\leq 0,01$). Але у військових-християн все ж таки рівень мотивації спрямованої на досягнення успіху вищий, ніж у військових-атеїстів ($t=-5,403$; $p\leq 0,01$).

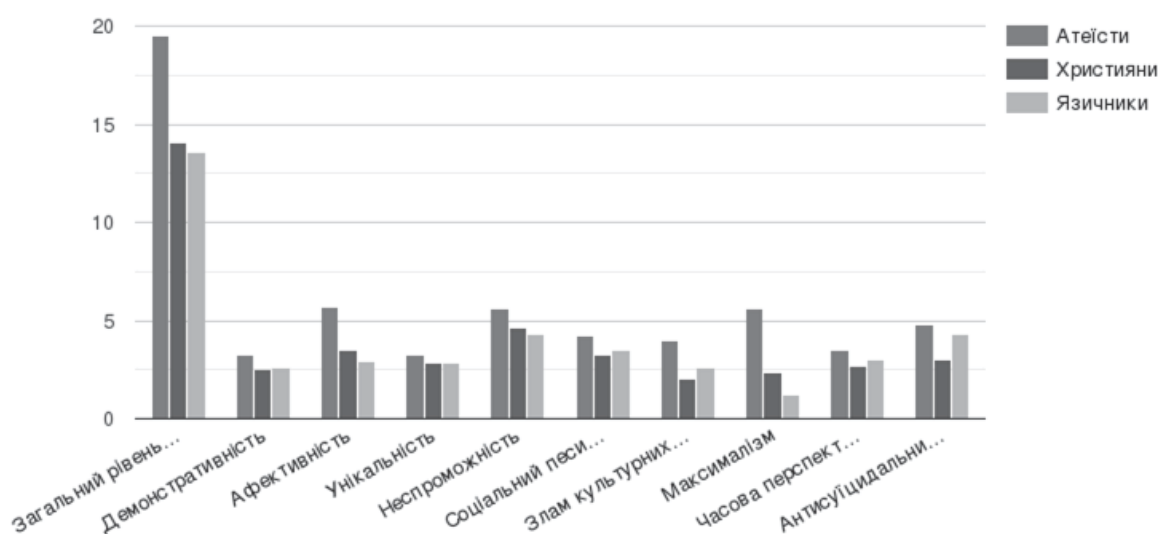
Мотивація уникання невдач достовірно вища у військових атеїстичних поглядів, порівняно з військовими-християнами ($U=-7,462$; $p\leq 0,01$) та військовими-язичниками ($U=-9,913$; $p\leq 0,01$). Проте поміж релігійних військовослужбовців «християни» більш вмотивовані уникати невдач, ніж «язичники» ($U=3,384$; $p\leq 0,01$).

Припускаємо, що все вище наведене пов'язано з їхніми релігійними поглядами. Атеїсти не покладаються на вищі сили і здебільшого керуються певними психологічними закономірностями. А саме, покладаються на більш досвідчених товаришів чи командирів та намагаються відповідати очікуванням групи. Також ця ситуація може бути наслідком зростання певної внутрішньої відчуженості, ситуації внутрішнього конфлікту.

У військовослужбовців-християн спостерігалася орієнтовно така ж сама ситуація, як і у атеїстів, за винятком того що інтенсивність вираженості була значно нижчою. Тож можемо припустити, що їм також притаманні вище зазначенні психологічні закономірності. Проте, віра у Бога і християнські догмати виступають додатковим стимулюючим фактором поведінкового контролю (сподіватися на краще, вірити у Боже провидіння та ін.).

Військові, що сповідують язичництво виявилися найбільш вмотивованими у досягненні успіху і мінімально схильними до ризику. Оскільки прагнуть діяти у визначених умовах. Їх релігійні погляди дають їм більше свободи в діях, покладають відповідальність на них самих і не обмежують їх у виборі реалізації запланованого. Вони менш скуті гуманістичними поглядами, ніж християни і відповідальніші за атеїстів.

Згідно з результатами проведеної методики (ОСР) загальний рівень суїцидальних намірів був найбільше виражений також у військових, що дотримуються атеїстичних поглядів. Поміж показників «християн» і «язичників» відмінність виявилася не значущою. Тож можна стверджувати, що приналежність до конфесії знижує ризик суїцидальної поведінки.

Рис.2. Результати порівняння рівнів суїцидального ризику військовослужбовців

Загальний рівень суїциду у військових-атеїстів достовірно вищий, ніж у військових-християн ($U=-6,671$; $p\leq 0,01$) та військових-язичників ($U=-6,515$; $p\leq 0,01$).

Рівень ознак суїцидального ризику у військових-атеїстів вищий, ніж у інших досліджуваних груп військових: у «християн» достовірно нижчий рівень – демонстративність ($U=-4,356$; $p\leq 0,01$), афективність ($U=-7,6223$; $p\leq 0,01$), унікальність ($U=-3,355$; $p\leq 0,01$), неспроможність ($U=-3,233$; $p\leq 0,01$), соціальний песимізм ($U=-4,019$; $p\leq 0,01$), злам культурних бар'єрів ($t=5,105$; $p\leq 0,01$), максималізм ($U=-6,824$; $p\leq 0,01$), часова перспектива ($U=-3,595$; $p\leq 0,01$) і антисуїцидальний фактор ($U=-5,566$; $p\leq 0,01$); у «язичників» нижчі показники – демонстративність ($U=-2,843$; $p\leq 0,05$), афективність ($U=-7,133$; $p\leq 0,01$), унікальність ($U=-2,985$; $p\leq 0,05$), неспроможність ($U=-4,518$; $p\leq 0,01$), соціальний песимізм ($U=-2,112$; $p\leq 0,05$), злам культурних бар'єрів ($U=3,781$; $p\leq 0,01$), максималізм ($U=-8,582$; $p\leq 0,01$).

Виявлено, що у військовослужбовців-християн достовірно вищий рівень за субшкалами афективності ($U=-2,151$; $p\leq 0,05$) і максималізму ($U=-3,972$; $p\leq 0,01$), ніж у військовослужбовців-язичників. Тоді, як у військовослужбовців-язичників вищий показник за субшкалою соціальний песимізм ($U=-2,254$; $p\leq 0,02$), ніж у військовослужбовців-християн.

Загалом християнство засуджує суїцид, а у язичництві цей акт взагалі вважається синонімом слабкості духу. Людина атеїстичних поглядів не має можливості покласти на супер-Я (на Бога в собі), тому в скрутних обставинах вимушена поклатися на реальне-Я (на себе). За сприятливих, контрольованих умов різниця не помітна, але не в ситуації небезпеки. Стрес і тривога змінюють фізіологічний та психологічний стан людини. Не маючи духовної ідеї, в стані пригнічення чи страху, людина частіше піддається спокусі полишити супротив несприятливим обставинам. В цій ситуації раціональність перешкоджає процесу виживання. Таким чином наявність або відсутність релігійних переконань суттєво впливає на схильність до вияву ризикової поведінки людини. Особливо показовим став ризиковий компонент – схильність до суїцидальної поведінки.

Військовослужбовці з атеїстичними переконаннями не мають можливості покласти на більш досконалу форму буття у вигляді Бога чи Абсолюта. Тож вимушені поклатися лише на нестабільне і не досконале своє людське єство. В умовах війни, їх раціональне знання можливого та не можливого значно обмежує їх потенціал, а раціональність перешкоджає очікуванню позитивного завершення подій. Тому вони більш схильні до ризикової а подекуди і суїцидальної поведінки, ніж їх релігійні колеги.

Військовослужбовці, що сповідують християнство схильні до ризикованої поведінки, але не до суїцидальної. Вони переконані, що ними опікується Бог, який має їх убезпечити від лихого, а суїцид є смертним гріхом. Вчинити суїцид рівнозначно втратити божу підтримку. Проте християнські догмати на кшталт терпіння, смиренності та всепрощення призводять до пасивної позиції військовослужбовців. Що відображається у відсутності власної ініціативи і у орієнтації на уникання невдач чи небезпек.

Рідновіри, як представники канонічного язичництва, виявилися найменш схильними до ризику. Ці військовослужбовці не йдуть на невиправданий ризик, вони орієнтовані на досягнення поставленої мети. Їх пріоритетом є захист своєї землі, братерства, родини. Вони не очікують божого благословення, їх мета вразити Богів своїм вмінням та звитягою.

Заключним етапом дослідження був реалізований кореляційний аналіз, спрямований на знаходження кореляційного зв'язку між схильністю до ризикованої поведінки і мотивацією та загальним рівнем суїциду. Критерій Пірсона дозволив встановити тип розподілу даних відповідно знайти значущі зв'язки.

Виявлено достовірний зв'язок: атеїсти – між схильністю до ризику і мотивацією уникання невдач ($r=0,222^{**}$; $p\leq 0,01$) та загальним рівнем суїциду ($r=0,559^{**}$; $p\leq 0,01$);

християни – схильність до ризику та мотивацією уникання невдач ($r = -0,117^*$; $p \leq 0,05$), між схильність до ризику і загальним рівнем суїциду було виявлено наявність певної тенденції $r = -0,218$, що вказує на слабкий, але вірогідний зв'язок; язичники – схильність до ризику і мотивація до досягнень ($r = -0,112^*$; $p \leq 0,05$).

Таким чином можна виокремити певну тенденцію. Військові, які дотримуються атеїстичних поглядів більш схильні до ризикової і суїцидальної поведінки. Якщо ж поглянути на результати військових «християн» та «язичників» то виявимо, що за субшкалами афективність та максималізм показники достовірно вищі у «християн», а от за субшкалою соціальний песимізм у «язичників». Останнє може бути наслідком не розуміння на тлі обмеженої поширеності язичництва в сучасному українському суспільстві.

Тож можна стверджувати, що релігійна приналежність або її відсутність достовірно впливає на схильність військовослужбовця до ризику. Отже, висунута гіпотеза є правомірною. Оскільки військовослужбовців, які дотримуються атеїстичних поглядів виявляють більшу схильність до ризику, ніж їх віруючі колеги. Також доведено, що вид релігійного напрямку впливає на схильність до ризику. А саме серед віруючих військовослужбовців схильність до ризику буде вищою у язичників, ніж у християнами.

Висновки

Встановлено, що з поміж трьох груп респондентів найбільш схильними до ризикової поведінки виявилися саме військовослужбовці-атеїсти. Також у них найнижча мотивація до досягнення цілей і сама висока мотивацію до уникання невдач.

Порівняння показників досліджуваних військових за субшкалами суїцидального ризику виявило теж достовірне домінування показників саме військових-атеїстів.

Доведено, що у військовослужбовців-християн достовірно нижчі показники за всіма ознаками (демонстративність, афективність, унікальність, неспроможність, соціальний песимізм, злам культурних бар'єрів, максималізм, часова перспектива та антисуїцидальний фактор). Аналогічне порівняння з результатами військовослужбовців-язичників виявило значущо менший рівень за ознаками: демонстративність, афективність, унікальність, неспроможність, соціальний песимізм, злам культурних бар'єрів та максималізм.

Схильність до ризику є особистісною особливістю військовослужбовців і це достовірно залежить від того яких релігійних поглядів є військових.

Література

1. Наказ «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України» від 27.01.2015 № 40. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-15#Text>
2. Васильєв, С. (2021). Психологічні умови розвитку психологічної стійкості (резилієнсу) у військовослужбовців у процесі базової загальновійськової підготовки. *Вісник Національного університету оборони України*, 61(3), 5–13. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-61-3-5-13>
3. Ворошук, О., & Новікова, В. (2021). Розвиток нормативно-правової бази з питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців збройних сил України у 1991–2017 роках. *Воєнно-історичний вісник*, 42(4), 89–104. <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2021-42-4-89-104>

4. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., & Корня Л. В. (2019). *Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України*. Метод. посіб. Київ : ФОП Маслаков.
5. Кокун О.М., Мороз В.М., Пішко І.О., & Лозінська Н.С. (2021) *Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового злагодження*. Метод. посіб. Київ : 7БЦ.
6. Кравченко, В. (2021). Психологічний стан військовослужбовців під час адаптації до діяльності в екстремальних умовах як об'єкт теоретичного дослідження. *Вісник Національного університету оборони України*, 60(2), 71–80. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-60-2-71-80>
7. Шаян, В. (2019). *Віра предків наших. Вибрані твори*. Київ : ФОП Стебеляк.
8. Диха, В., & Лук'янова, В. (2023). Ризики енергоринку: сутність дефініції та характеристики. *Modeling the development of the economic systems*, 1, 28–36. <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-4>
9. *Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів*. В.Б. Шапар (Ред.). Харків : Прапор, 2009.

References

1. Nakaz «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro sluzhbu viiskovoho dukhovenstva (kapelansku sluzhbu) u Zbroinykh Sylakh Ukrainy» [On the approval of the Regulation on the service of military clergy (chaplain service) in the Armed Forces of Ukraine] vid 27.01.2015 № 40. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-15#Text> [in Ukrainian].
2. Vasyliiev, S. (2021). Psykholohichni umovy rozvytku psykholohichnoi stiikosti (rezyliensu) u viiskovosluzhbovtziv u protsesi bazovoi zahalnoviiskovoi pidhotovky [Psychological conditions for the development of psychological stability (resilience) in servicemen in the process of basic military training]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National University of Defense of Ukraine*, 61(3), 5–13. Retrieved from <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-61-3-5-13> [in Ukrainian].
3. Voroshchuk, O., & Novikova, V. (2021). Rozvytok normatyvno-pravovoi bazy z pytan zadovolennia relihiinykh potreb viiskovosluzhbovtziv zbroinykh syl Ukrainy u 1991–2017 rokakh [The development of the legal framework for meeting the religious needs of servicemen of the armed forces of Ukraine in 1991–2017]. *Voienno-istorychnyi visnyk – Military historical bulletin*, 42(4), 89–104 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2021-42-4-89-104>
4. Kokun, O.M., Ahaiev, N.A., Pishko, I.O., Lozinska, N.S., & Kornia, L.V. (2019). *Psykhologichne vuvchennia osobovoho skladu Zbroinykh Syl Ukrainy [Psychological study of the personnel of the Armed Forces of Ukraine]*. Kyiv : FOP Maslakov [in Ukrainian].
5. Kokun, O.M., Moroz, V.M., Pishko, I.O., & Lozinska, N.S. (2021). *Formuvannia psykhologichnoi hotovnosti viiskovosluzhbovtziv viiskovoi sluzhby za kontraktom do vykonannia zavdan za pryznachenniam pid chas boiovoho zlahodzhennia [Formation of psychological readiness of military servicemen under contract to perform assigned tasks during combat coordination]*. Kyiv : 7BT [in Ukrainian].
6. Kravchenko, V. (2021). Psykholohichniyi stan viiskovosluzhbovtziv pid chas adaptatsii do diialnosti v ekstremalnykh umovakh yak obiekt teoretychnoho doslidzhennia [The psychological state of military personnel during adaptation to activities in extreme conditions as an object of theoretical research]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the*

National University of Defense of Ukraine, 60(2), 71–80 [in Ukrainian].
<https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-60-2-71-80>

7. Shaian, V. (2019). *Vira predkiv nashykh. Vybrani tvory. [Faith of our ancestors. Selected works]*. Kyiv : FOP Stebeliak [in Ukrainian].
8. Dykha, V., & Lukianova, V. (2023). Ryzkyk enerhorynku: sutnist defynitsii ta kharakterystyky [Energy market risks: the essence of the definition and characteristics]. *Modeling the development of the economic systems*, (1), 28–36 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-4>
9. Psykholohichnyi tлумachnyi slovnyk naisuchasnishykh terminiv (2009). V.B. Shapar (Ed.). Kharkiv : Prapor [in Ukrainian].

RISK PROPENSITY AS A PERSONAL CHARACTERISTIC OF MILITARY PERSONNEL (RELIGIOUS ASPECT)

Nataliia Muzhanova

PhD in Psychology, Associate Professor of the Department of Aviation Psychology

National Aviation University

1, Liubomyra Huzara Ave., Kyiv, Ukraine, 03058

nataliia.muzhanova@npp.nau.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0072-6816>

<https://www.researchgate.net/profile/Natalia-Muzanova>

Abstract

Objective. To carry out a theoretical and methodological analysis of the problem of the relationship between risk propensity and religious beliefs of military personnel, empirically verify the presence of individual differences in indicators of the degree of an individual risk propensity tendency depending on their religious views and characterize the peculiarities of the manifestation of risk propensity tendencies of military personnel on the basis of religion. *Research methods:* theoretical (theoretical, methodological and comparative analysis); empirical (personal risk propensity scale to “RSK”, “Motivation to succeed” and “Motivation to avoid failure” by T. Ehlers, suicide risk questionnaire); methods of mathematical statistics (Student’s t-test, Mann Whitney U-test. and Pearson’s test). *Results.* It was found that among the military personnel of “atheists”, “Christians” and “pagans”, “atheists” are the most prone to risky behavior, “pagans” are the least prone. A similar trend is observed with regard to the motivation to avoid failure. In addition, the following issue was discovered: military personnel with atheist beliefs are the most motivated to achieve the set goals and at the same time, compared to their religious colleagues, have the most pronounced measure of suicidal behavioral manifestations. a similar comparison of indicators among religious servicemen proved the presence of a lower level of success motivation among “Christians” than among “pagans”, but the situation is the opposite with regard to motivation to avoid failure or a tendency to risky behavior; however, the level of motivational focus on achieving success is higher among military Christians than among military atheists. *Conclusions.* Risk propensity of military personnel is their individual difference and depends on religious beliefs. Belonging to a religious movement, namely the nature of religious beliefs, contributes to the adoption of more moderate decisions. In this way, religion acts as an additional element of external control, which contributes to a critical review of one’s actions and, accordingly, increases the chances of the military to survive in critical situations on the battlefield.

Keywords: risk, risk propensity, suicide, religious aspect, military personnel.

Подано 20.08.2023

Рекомендовано до друку 05.11.2023